

Birmingemas Universitātes
Jubilejas tikumiska rakstura centrs

VADLĪNIJAS TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANAI SKOLĀ

2022

Birmingemas Universitātes
Jubilejas tikumiska rakstura
centrs

VADLĪNIJAS TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANAI SKOLĀ

2022

Tulkots no: Jubilee Centre for Character and Virtues. (2022). The Jubilee Centre Framework for Character Education in Schools (3rd edition). <https://www.jubileecentre.ac.uk/character-education-/the-jubilee-centre-framework-for-character-education-in-schools/>
ISBN: 9780704429789

JUBILEJAS CENTRA VADLĪNIJAS TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANAI SKOLĀ

Jubilejas tikumiska rakstura centrs (*Jubilee Centre for Character and Virtues*) ir unikāls vadošais centrs, kas pēta, kā tikumisks raksturs ietekmē indivīdu un sabiedrību. Centru 2012. gadā dibināja profesors Džeimss Artūrs (*James Arthur*). Tas atrodas Birmingemas Universitātē, un tajā strādā vairāk nekā 20 zinātnieku komanda, kuri pārstāv dažādas disciplīnas, tostarp filozofiju, psiholoģiju, izglītības zinātnes, teoloģiju un socioloģiju.

Centrs tiecas uz zinātnisku izcilību, un tā pieeja ir stingra, rūpīga, zinātniska un balstīta uz pierādījumiem, kas ir objektīvi un nav saistīti ar politiku. Tas piedāvā augsta līmeņa pētījumus par to, cik svarīgi ir attīstīt labu raksturu un tikumus, kā arī par to, kādu labumu tie

sniedz indivīdiem un sabiedrībai. Veicot savus inovatīvos pētījumus, centrs cenšas sadarboties arī ar vadošajiem zinātniekiem no citām universitātēm visā pasaulē un veidot spēcīgas stratēģiskās partnerības.

Galvenā pārliecība centra pastāvēšanas pamatā ir tāda, ka tikumus, kas veido labu raksturu, var iemācīties un iemācīt, taču skolās un profesiju apgūvē tie ir lielā mērā atstāti novārtā. Pamata pārliecība ietver to, ka, jo vairāk cilvēku izrāda labu raksturu un tikumus, jo veselīgāka ir mūsu sabiedrība. Tādējādi centrs īsteno attīstības projektus, lai veicinātu tā pētījumu rezultātu praktisko pielietojumu.

Birmingemas Universitāte 2013., 2017., 2022. gads

SATURS

4	PRIEKŠVārds
6	IEVADS
8	KAS IR TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANA? Kāpēc tikumiska rakstura audzināšana ir svarīga?
11	TIKUMISKA RAKSTURA PAMATKOMPONENTI Kādi tikumi veido labu raksturu?
14	NO KĀ SASTĀV TIKUMS Tikumu pratība
15	TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANAS MĒRĶI
16	RAKSTURA TIKUMU IZKOPŠANAS VEIDI Tikumiskā raksturā balstīta skolas kultūra Skolotāji kā tikumiska rakstura audzinātāji
19	TIKUMISKAS AUDZINĀŠANAS METOŽU APKOPOJUMS Netieši apgūtais tikumisks raksturs Iemācītais tikumisks raksturs Mērķtiecīgi izkoptais tikumisks raksturs
24	TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANAS NOVĒRTĒŠANA
25	TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANAS PAMATPRINCIPI
26	PĒCVārds: PAR VADLĪNIJU AKADĒMISKO IZCELSMI
29	1. PIELIKUMS. MORĀLĀS ATTĪSTĪBAS PSIHOLOĢIJA
32	ATSAUCES UN PAPILDU LITERATŪRA
34	JUBILEJAS CENTRA MĀCĪBU RESURSI

PRIEKŠVārds

Jubilejas centra vadlīnijās tikumiska rakstura audzināšanai skolās (*Jubilee Centre Framework for Character Education in Schools*) (turpmāk tekstā – Vadlīnijas) ir izklāstīta Jubilejas centra nostāja par tikumiska rakstura audzināšanu, kas tā ir un kāpēc tā ir svarīga. Vadlīnijas aicina visas skolas skaidri definēt, kā tās cenšas attīstīt skolēnu tikumisko raksturu. Pirmo reizi tās tika publicētas 2013. gadā, bet šī jaunākā (un visplašāk izmantotā) versija tika pārskatīta 2022. gadā.

Vadlīnijas kalpo par pamatu Jubilejas centra pētījumiem, un tās ir nosūtītas un lejupeļādētas desmitiem tūkstošu skolu visā Apvienotajā Karalistē un ārzemēs. Vadlīnijas drīzāk piedāvā viedokli par tikumiska rakstura audzināšanu, nevis

sniedz tikumiska rakstura audzināšanas mācību programmu. Lai gan Vadlīnijas ir rakstītas valodā, kas paredzēta skolotājiem, tās ir elastīgas un piemērotas visiem indivīdiem, organizācijām un iestādēm, kas vēlas definēt un formulēt savu pieeju tikumiska rakstura audzināšanai. Tās tiek izmantotas augstākās izglītības iestādēs, profesionālajās organizācijās, sadarbībā ar investoriem un labdarības organizācijām un kā daļa no valdības politikas, kā arī tās izmanto izglītības speciālisti visā pasaulē. Patiesi, Vadlīnijas ir izmantotas plašāk gan Apvienotajā Karalistē, gan starptautiski, nekā to sākotnējie autori būtu varējuši paredzēt.

Pirmā Vadlīniju versija 2013. gadā bija pirmā nozīmīgā Jubilejas centra

publikācija, un to mērķis bija apkopot galvenās idejas, pamatprincipus un tikumiska rakstura valodu, kas bija Jubilejas centra galveno darbinieku (un citu) līdzšinējā darba pamatā. Tādi jēdzieni kā “tikumu pratība”, tikumisks raksturs, kas “netieši apgūts”, “iemācīts” un “mērķtiecīgi izkopts”, kā arī mūsu intelektuālo, morālo, pilsonisko un darbības tikumu iedalījums kategorijās, kas veido “tikumiska rakstura valodu”, ieņem galveno lomu Vadlīnijās un Jubilejas centra koncepcijā par tikumiska rakstura audzināšanu. Jēdzieni “intelektuālie”, “morālie” un “pilsoniskie” tikumi pastāv jau gadsimtiem ilgi. Vadlīnijas apvieno tos, lai parādītu, kā tie harmoniski darbojas viens ar otru, lai panāktu lielāku labklājību indivīda un sabiedrības uzplaukuma labā.

Mūsdienās izglītības aprindās (praksē un politikā) lielāka uzmanība, nekā tas būtu nepieciešams, tiek pievērsta instrumentāliem snieguma jeb “darbības” tikiem (*‘performance’ virtues*) uz morālo un pilsonisko tikumu rēķina.

Loģiskais modelis, kas tika izveidots Vadlīnijās, sadaļā “Tikumiska rakstura pamatkomponenti” bija jēgpilns, piešķirot

darbības tikumiem vienlīdzīgu vietu ar pārējiem trim veidiem, lai gan tie apzināti tika attēloti kā ceturtie pēc kārtas. Pēcvārdā ir paskaidrota šo četru kategoriju izcelsme.

Vadlīnijas tika izstrādātas, domājot par to, lai tās izmantotu vispārizglītojošo skolu auditorija; šai trešajai pārskatītajai versijai pievienotās sadaļas “Tikumiskas audzināšanas metožu apkopojums” mērķis ir veicināt šo mērķi. Vadlīnijās un Jubilejas centra plašākā izpratnē par to, kas ir tikumisks raksturs, kā arī par tā piemērojamību un nozīmīgumu ikvienam neatkarīgi no izglītības apstākļiem, tikumisks raksturs netiek uzskatīts par līdzekli indivīda apstākļu “labošanai”, nedz arī par to, ka šie apstākļi var novest pie laba rakstura “trūkuma”. Gluži otrādi – pedagogi, kuri darbā ar jauniešiem izmanto uz tikumisku raksturu vērstu pieeju, neatkarīgi no tā, vai viņi iesaistās ar jauniešiem vispārējās izglītības iestādēs vai citur, ir ziņojuši, ka Jubilejas centra pieeja dod kritisku “balsi” viņu aprūpē esošajiem jauniešiem.

Kopumā pamatprincipi, kas ir Vadlīniju pamatā, vislabāk ir izteikti ar Aristoteļa slavenajiem vārdiem:

**“Mūsu izpētes mērķis nav tikai izzināt,
kas ir tikums, bet kļūt labiem.”**
Aristotelis

Džeimss Artūrs (*James Arthur*) un
Kristjans Kristjansons (*Kristján Kristjánsson*), 2022

IEVADS

Sekmēt bērnu tikumiska rakstura veidošanos ir visas sabiedrības, ne tikai vecāku, pienākums. Lai gan vecāki ir galvenie savu bērnu tikumiska rakstura audzinātāji, empīriskie pētījumi liecina, ka vecāki vēlas, lai visi pieaugušie, kas ir saskarsmē ar viņu bērniem, dotu ieguldījumu šajā audzināšanā, jo īpaši viņu bērnu skolotāji. Tikumiska rakstura attīstīšanās ir process, kas prasa gan skolēna, gan sabiedrības, gan skolas iesaistīšanos. Sabiedrība, kas ir apņēmusies nodrošināt saviem locekļiem iespēju dzīvot labi, attieksies pret tikumiska rakstura audzināšanu kā pret kaut ko, uz ko ir tiesības katram bērnam. Skolām būtu jāapsver jautājumi, par kādām personībām kļūs viņu skolēni, kā laba rakstura attīstīšanās veicina

pilnvērtīgu, plaukstošu (*flourishing*) dzīvi un kā šajā procesā līdzsvarot dažādus tikumus un vērtības. Šo Vadlīniju mērķis ir sniegt pamatojumu un praktiskas pielietošanas iespējas skolas interesei par skolēnu tikumiska rakstura attīstīšanos.

Piederība skolas kopienai un aktīva līdzdalība tajā ir dziļi veidojoša pieredze, kas skolēniem palīdz attīstīt, cita starpā, arī tikumisku raksturu. Plašā nozīmē tikumiska rakstura audzināšana caurvij visus mācību priekšmetus, plašākus skolas pasākumus un vispārējo skolas kultūru un ētiku. Tā attīsta rakstura tikumus, kas saistīti ar vispārcilvēciskajām morālām vērtībām, un attīsta skolēnu izpratni par to, kas ir labs dažādās cilvēka dzīves jomās. Skolām ir jāatbalsta un jāpalīdz

skolēniem mācīties pazīt labo, mīlēt labo un darīt labo.

Skolām būtu jāpiedāvā skolēniem iespēju kļūt par labiem cilvēkiem un pilsoņiem, kas spēj dzīvot labu dzīvi un dot ieguldījumu kopējā labuma veidošanā, kā arī kļūt par “veiksmīgām” personībām. Skolas gados galvenā uzmanība tiek pievērsta tikumiska rakstura veidošanās procesam, un tā gūst labumu no mērķtiecīgas un plānotas pieejas tikumiska rakstura attīstīšanās veicināšanai.

Cilvēka izaugsme un uzplaukums ir vispārpieņemts dzīves mērķis. Uzplaukt nozīmē ne tikai būt laimīgam, bet arī īstenot savu potenciālu. Uzplaukums ir galīgais tikumiska rakstura audzināšanas mērķis. Cilvēka uzplaukumam ir nepieciešams apgūt un attīstīt intelektuālos, morālos un pilsoniskos tikumus, izcilību, kas raksturīga dažādām darbības jomām vai cilvēka centieniem, kā arī vispārējās vadīšanas tikumus (tā sauktos iespējošos jeb darbības tikumus). Tie visi ir nepieciešami, lai sasniegtu visaugstāko dzīves potenciālu. Tikumiska rakstura audzināšana palīdz apgūt un nostiprināt tikumus – īpašības, kas nodrošina pilnvērtīgu dzīvi un sabiedrības uzplaukumu. Skolām jācenšas attīstīt pārliecinātus un līdzjūtīgus skolēnus, kas efektīvi piedalās sabiedrības dzīvē, veiksmīgi mācās un ir atbildīgi pilsoņi. Skolēniem arī jāattīsta izpratne par to, kas ir labs vai vērtīgs,

un spēja aizsargāt un veicināt to, kas ir labs. Viņiem ir jāattīsta apņemšanās kalpot citiem, kas ir būtiska laba rakstura izpausme darbībā. Tikumiska rakstura veidošanās jautājumi ir neatdalāmi no šiem audzināšanas mērķiem un ir būtiski, lai dzīvotu labu un atbildīgu dzīvi. Tikumiska rakstura veidošanās ietver rūpes par citiem un cieņu pret viņiem, kā arī rūpes par sevi un cieņu pret sevi.

Tikumiska rakstura audzināšana nav nekāds jaunums. Ja aplūkojam izglītības vēsturi no antīkajiem laikiem līdz 20. gadsimtam, tikumiska rakstura izkopšanai parasti tika pievērsta liela uzmanība, izņemot dažas desmitgades 20. gadsimta beigās, kad dažādu iemeslu dēļ šis mērķis pazuda no daudzu Rietumu demokrātisko valstu mācību programmām. Tomēr mūsdienā tikumiska rakstura audzināšana ir akadēmiski labāk pamatota nekā daži tās priekšgājēji, un tai ir stingrs atbalsts gan no pašlaik populārās tikumu ētikas morālās filozofijas jomā, gan no jaunākajām tendencēm sociālajās zinātnēs, piemēram, pozitīvās psiholoģijas, kas ir atdzīvinājušas tikumiska rakstura un tikumības jēdzienus.

Visbeidzot, politiskajā dzīvē pieaug vispārēja vienprātība starp politiskajām partijām un uzņēmumiem, kas liecina, ka morālā un pilsoniskā rakstura īpašības ir izšķirošas, lai uzturētu veselīgu ekonomiku un demokrātiju.

KAS IR TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANA?

Tikumisks raksturs ir personības īpašību vai dispozīciju kopums, kas rada īpašas morālas emocijas, sniedz motivāciju un nosaka rīcību.

Tikumiska rakstura audzināšana ietver visas tiešās un netiešās audzināšanas darbības, kas palīdz jauniešiem attīstīt pozitīvas personības stiprās puses, ko sauc par tikumiem.

Tikumiska rakstura audzināšana ir kas vairāk nekā tikai mācību priekšmets. Tai ir sava vieta ģimenes, klases, skolas un citu iestāžu kultūrā un darbībā. Tikumiska rakstura audzināšana paredz palīdzēt skolēniem izprast, kas dažādās situācijās ir ētiski svarīgi un kā rīkoties pareizo iemeslu dēļ, lai viņi kļūtu patstāvīgāki un apdomīgāki, praktizējot tikumus. Skolēniem gudri jāizlemj, par kādu cilvēku viņi vēlas kļūt, un jāiemācās izvēlēties starp jau esošajām iespējām vai atrast jaunas. Šajā procesā tikumiska rakstura audzināšanas galīgais mērķis ir apdomības jeb praktiskās gudrības attīstīšana – spēja saprātīgi izvēlēties starp alternatīvām. Šī spēja ietver prasmi izvēlēties pareizo rīcību sarežģītās situācijās; tā attīstās pakāpeniski, veicot izvēles un attīstot ētisko izpratni.

Visai atbilstošai tikumiska rakstura audzināšanai ir viens kopīgs

mērķis – nodrošināt skolēnus ar nepieciešamajām domāšanas prasmēm, lai viņi paši varētu pieņemt gudrus lēmumus demokrātiskā sabiedrībā. Tādējādi kritiskā domāšana ir ļoti svarīgs labi izveidota tikumiska rakstura aspekts. Tikumisks raksturs un tikumība nav tikai reliģiski jēdzieni, tie nav arī paternālistiski. Ja “paternālistiska” tikumiskā audzināšana nozīmē, ka tā esot pretrunā skolēnu un viņu vecāku vēlmēm, tad empīriskie pētījumi liecina pretējo. Vispārīgi runājot, bērnu tikumiskā rakstura veicināšanu nevar vienkārši atlikt līdz brīdim, kamēr viņi būs sasnieguši atbilstošu vecumu, lai būtu pietiekami saprātīgi un spētu paši pieņemt lēmumus. Skolā vienmēr notiks zināma tikumiska audzināšana. Tāpēc saprātīgais jautājums, ko uzdot par skolas tikumiska rakstura audzināšanas stratēģiju ir nevis par to, vai šāda audzināšana notiek, bet gan par to,

vai tā ir apzināta, plānota, organizēta un reflektējoša, vai arī tā notiek pašplūsmā, ir neapzināta, reaģējoša un nejauša.

Uzsvars uz tikumisku raksturu nav konservatīvs vai individuālistisks, it kā tajā viss būtu vērsts uz “bērnu labošanu” vien. Galīgais tikumiska rakstura audzināšanas mērķis ir ne tikai veicināt to, ka skolēni kļūst par labākiem cilvēkiem, bet arī radīt tādus sociālos un institucionālos apstākļus, kuros visi cilvēki var attīstīties.

Arī Rietumu domāšanā ideja par to, ka tikumi ir saistīti ar mentālo veselību, ir ar ilgu vēsturi. Tomēr tikuma jēdziens lielākoties nav ierasts psihiskās veselības aprūpes valodā un praksē, jo īpaši izglītības jomā. Tomēr rakstura tikumi, tikumiska rakstura stipro pušu izmantošana un personības uzplaukums jāuzskata par svarīgiem pilnīgas mentālas veselības un labklājības aspektiem. Individuālā tikumiska rakstura izkopšana visdrīzāk būs veiksmīga savstarpības un vienlīdzīgu iespēju apstākļos. Šo nosacījumu pamatā ir sadarbības un savstarpējas labestības skolas kultūra. Līdztekus pozitīvai mentālai veselībai arī citas nepieciešamības, piemēram, atbilstošs uzturs un laba fiziskā veselība, ir pamats, lai iegūtu tikumus, spējas un izpratni, kas ir būtiski individuālai plauksmei un konstruktīvai līdzdalībai sabiedrībā.

Kāpēc tikumiska rakstura audzināšana ir svarīga?

- Tikumisks raksturs ir pamatu pamats – tas ir cilvēka un sabiedrības uzplaukuma pamats.
- Tikumisku raksturu skolēni lielā mērā var “netieši apgūt”, redzot labus paraugus un pārņemot pozitīvas emocijas no apkārtējiem: tādēļ būtiska nozīme ir skolas vadības iesaistei un skolas kultūrai un ētikai.
- Arī tikumisks raksturs ir jāiemāca – tieša mācīšana par tikumiem sniedz loģisko pamatojumu, izteiksmes veidu un līdzekļus, kurus var izmantot tikumiska rakstura attīstīšanai gan skolā, gan ārpus tās.
- Skolēni brīvi un mērķtiecīgi izvēlas izkopt tikumisku raksturu, lai dzīvotu labāku dzīvi.
- Tikumisks raksturs ir audzināms: tas nav nemainīgs, un tikumus var attīstīt. Tikumu attīstīšanu var novērtēt holistiski, izmantojot ne tikai pašnovērtējumus, bet arī objektīvākas pētniecības metodes.
- Tikumisks raksturs ir atkarīgs no tikumu pratības veidošanas.
- Labs raksturs ir pamats labākām sekēm, labākai uzvedībai un labākām nodarbinātības iespējām, bet pats galvenais – plaukstošai sabiedrībai.
- Tikumiska rakstura attīstīšanos vajadzētu veicināt sadarbībā ar vecākiem, ģimenēm, darba devējiem un citām sabiedriskām organizācijām.
- Katram bērnam ir tiesības uz tikumiska rakstura audzināšanu.
- Tikumiska rakstura attīstīšanās spēcina skolēnus un veicina brīvību.

Kādi tikumi veido labu raksturu?

Cilvēki var labi vai ne tik labi reaģēt uz izaicinājumiem, ar kuriem viņi saskaras ikdienas dzīvē, un tikumi ir tās rakstura īpašības, kas ļauj cilvēkam atbilstoši reaģēt uz situācijām jebkurā dzīves jomā. Šis tikumiska rakstura iezīmes ļauj cilvēkiem dzīvot, sadarboties un mācīties kopā ar citiem miermīlīgā, draudzīgā un morāli atbilstošā veidā. Dzīvot plaukstošu, pilnvērtīgu dzīvi nozīmē paust morālos tikumus un citus tikumus apbrīnas cienīgās darbībās visas dzīves laikā, no kā arī izriet gandarīšana un prieks.

Nav iespējams sniegt galīgu sarakstu ar attiecīgajām cilvēka dzīves jomām un tām atbilstošajiem tikumiem, jo tikumi zināmā mērā ir atkarīgi no individuālās personības, attīstības stadijas un sociālajiem apstākļiem. Piemēram, mērenība ēšanas jomā būs atšķirīga olimpiskajam sportistam un biroja darbiniekam; tas, ko var uzskatīt par tikumīgu uzvedību pusaudžu vecumā, var nebūt piemērots nobriedušam pieaugušajam; tikumi, kas nepieciešami, lai izdzīvotu kara zonā, var atšķirties no tikumiem, kas nepieciešami miermīlīgā lauku kopienā. Ir ļoti daudz tikumu, un katrs no tiem ir saistīts ar cilvēka noteiktu darbību vai potenciālo darbības jomu. Turklāt pastāv arī kultūras atšķirības, piemēram, tikumi, kas vienā kultūras tradīcijā ir izteikti, bet citā

nav izteikti. Tāpēc nav ne iespējams, ne vēlams sniegt izsmeļošu morālo tikumu sarakstu, kas būtu jāveicina visās skolās. Turklāt atsevišķas skolas var izvēlēties noteiktus tikumus izvirzīt par prioritāti salīdzinājumā ar citiem, ņemot vērā skolas vēsturi, skolas ētiku, atrašanās vietu vai konkrēto skolēnu sastāvu. Tomēr tikumiska rakstura audzināšanā var ierosināt un izmantot tādu tikumu sarakstu, kurus atzīst un pieņem praktiski visu kultūru un reliģiju pārstāvji. Morālo tikumu piemēri var būt drosme, taisnīgums, godīgums, līdzjūtība, pateicība, pazemība, godaprāts (integritātei) un cieņa.

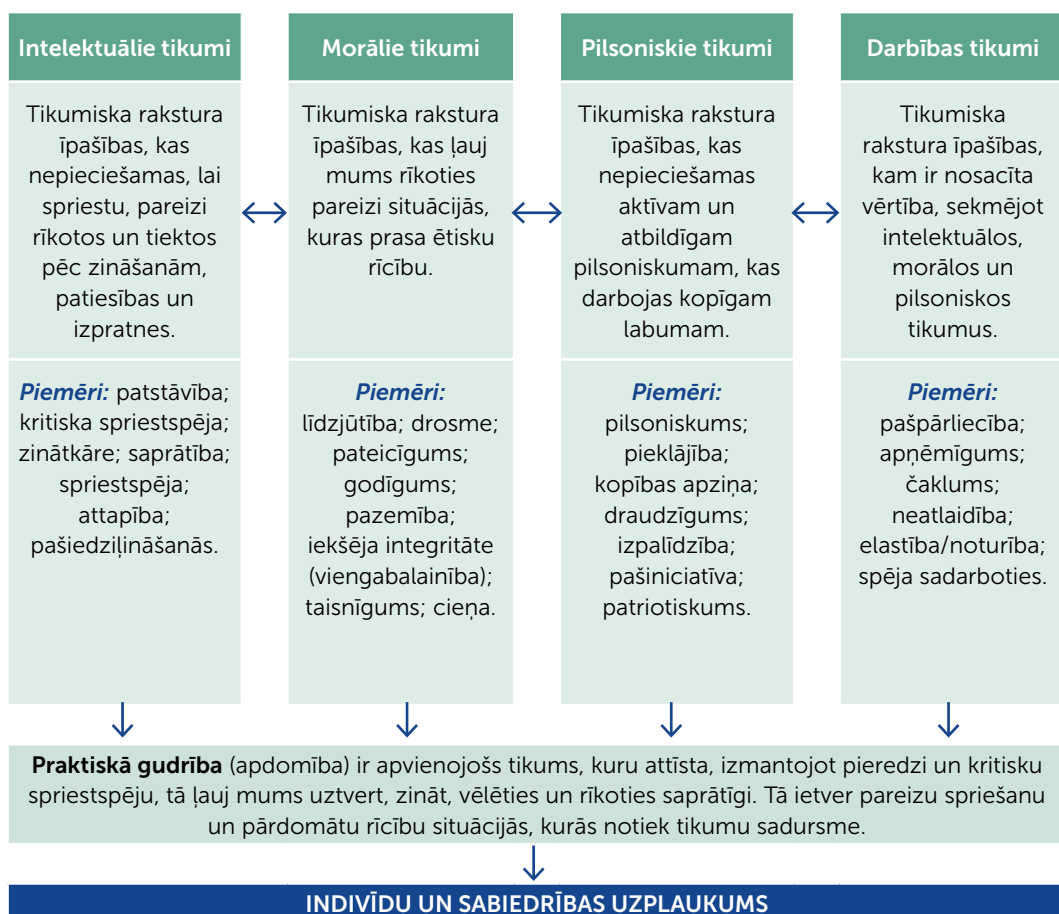
Skolām papildus šādiem morālajiem tikumiem jāveicina arī tādi īpaši pilsoniski tikumi kā pieklājība, izpalīdzība, pilsoniskums un līdzdalība brīvprātīgajā darbā, kas palīdz skolēniem izprast viņu saikni ar sabiedrību un pienākumus tajā. Turklāt visiem cilvēkiem savas attīstības procesā būtu jāizkopj daudziem intelektuāliem tikumiem, piemēram, zinātkārei un kritiskai spriestspējai, kas veicinās zināšanu apguvi un patiesas informācijas meklējumus. Starp intelektuālajiem tikumiem īpaši jāpiemin viens, ko senie grieķi sauca par *phronesis*, bet ko var saukt arī par praktisku gudrību jeb apdomību. Tas ir tikums, kas ļauj zināt, kas ir un kas nav vēlams, kad saduras divu vai vairāku tikumu prasības, un spēja integrēt šīs prasības pieņemamā rīcības virzienā.

Dzīve ar praktisku gudrību ietver pārdomātu apsvēršanu, pamatotu spriešanu un enerģisku lēmumu īstenošanu. Tā izpaužas kā tālredzība un skaidrība attiecībā uz to, kā rīcība ļaus sasniegt vēlamos mērķus. Tās pamatā ir spēja mācīties no pieredzes (un no kļūdām). Dzīvot gudri nozīmē būt atvērtam un apzināties patieso lietu un situāciju daudzveidību. Dzīvot bez praktiskas gudrības nozīmē dzīvot vieglprātīgi un neizlēmīgi. Praktiskas gudrības trūkums izpaužas kā neizlēmība vai paviršība lēmumu izpildē, kā arī kā nolaidība un nevērība pret apstākļiem. Cilvēks bez praktiskas gudrības var būt sekli domājošs un noslēgts, ar “pārliecinātu” attieksmi – “viszinitis”, kas pretojas realitātei. Praktiskā gudrība ir daļa no visiem pārējiem tikumiem; tā patiešām ir visaptverošs tikums, kas ir laba rakstura pamatā.

Tikumi spēcina cilvēku un ir atslēga uz indivīda potenciāla realizāciju. Tā kā tikumiem ir fundamentāla nozīme cilvēka uzplaukuma (*flourishing*) nodrošināšanā, skolas pienākums ir tos izkopt, definēt un uzskaitīt tos, kuriem tās vēlas piešķirt prioritāti, un integrēt tos visā izglītības procesā un arī ārpus skolas. Tāpēc skolēniem ir jāapgūst to nozīme un jānosaka piemērotas darbības, kā tos pielietot savā dzīvē, cienot sevi (kā personas ar tikumisku raksturu) un kalpojot citiem.

Papildus morālajiem tikumiem visiem cilvēkiem ir nepieciešamas personīgās īpašības, kas ļauj viņiem efektīvi pārvaldīt savu dzīvi. Šīs īpašības dažkārt dēvē par darbības tikumiem vai iespējošiem tikumiem, lai atšķirtu tās no īpaši morālajiem tikumiem. Mūsdienu skolu politikas diskursā tās parasti dēvē par “mīkstajām prasmēm” (*soft skills*). Viena no būtiskākajām ir noturība (*resilience*) – spēja atgūties no negatīvas pieredzes. Citas ir apņēmība, pašpārlicība par sevi un spēja sadarboties. Visās labās tikumiskā rakstura audzināšanas programmās ir iekļauta darbības tikumu izkopšana, taču tajās skolēniem jāpaskaidro, ka šo tikumu galvenā vērtība rodas no tā, ka tie kalpo morāli pieņemamiem mērķiem, jo īpaši sekmējot intelektuālo, morālo un pilsonisko tikumu izpausmes. Viens tikums var arī veicināt citu tikumu, piemēram, morālā drosme ir nepieciešama, lai rīkotos morāli taisnīgi. Lai gan tikumus var iedalīt dažādās kategorijās, tie veido saskaņotu, savstarpēji papildinošu veselumu pilnvērtīgā dzīvē. Tas patiešām ir fakts, ka četrus tikumiskā rakstura pamatkomponentus nevar mācīt atrauti vienu no otra. Tikumiskā rakstura audzināšana ir saistīta ar to integrāciju, vadoties pēc galvenā intelektuālā tikuma – praktiskās gudrības jeb apdomības.

TIKUMISKA RAKSTURA SASTĀVDAĻAS

“Rakstura tikumi ir jānostiprina visur: spēļu laukumos, klasēs, gaitenēs, skolotāju un skolēnu savstarpējās attiecībās, sapulcēs, plakātos, skolas vadītāju vēstījumos un paziņojumos, pedagoģiskā personāla izglītošanā, kā arī attiecībās ar vecākiem un ģimenēm.”

Jubilejas tikumiska rakstura centrs

NO KĀ SASTĀV TIKUMS

Lai gan pilnīga tikumu vienotība ir apbrīnojams mērķis, lai visa mūža garumā izkoptu tikumisku raksturu, lielākā daļa no mums šo ideālu nekad nerasnē. Tas jo īpaši attiecas uz jauniešiem, kas cenšas izkopt tikumus. Vēl sarežģītāk ir tas, ka katrs tikums nav kāda atsevišķa īpašība, kas cilvēkam piemīt vai nepiemīt. Drīzāk katrs tikums sastāv no dažādiem komponentiem, kas var neattiekties vienlaicīgi – tā viena no vairākām svarīgām iezīmēm, kas tikumiska rakstura audzināšanu nošķir no sociālās emocionālās audzināšanas. Galvenie tikuma komponenti ir definēti uzskaitījumā “Tikuma komponenti”. Skolēns var būt spēcīgs vienā (piemēram, ar tikuma emocijās (C)), bet vājāks citā (piemēram, tikumiska rīcībā darbībā (G)). Reti kad vienai personai visas šīs sastāvdaļas ir ideāli saskaņotas.

Dažādas stratēģijas un intervences tikumiska rakstura audzināšanas jomā ir vērstas uz dažādiem tikuma komponentiem un prasa izmantot dažādas efektivitātes novērtēšanas metodes. Jo vairāk komponentu ir sekmīgi apgūti, jo lielāka iespēja, ka skolēns spēs apgūt veselu tikumu. Tāpēc tikumiska rakstura audzinātājiem nav jāzaudē cerības pat tad, ja kādā konkrētā audzināšanas procesa posmā viņi redz progresu tikai dažos tikuma komponentos.

TIKUMA KOMPONENTI

- A Tikuma uztvere.** Spēja pamanīt situācijas, kurās nepieciešami pielietot tikumus
- B Zināšanas un izpratne par tikumu.** Spēja saprast jēdziena “tikums” nozīmi un kādēļ tikums ir būtisks gan pats par sevi, gan kā vispusīgas, plaukstošas tikumiskās dzīves daļa, un spēja attiecināt tikumu savas un citu dzīves situācijām
- C Tikuma emocijas.** Spēja izjust konkrētajam tikumam atbilstošas emocijas pareizajā veidā atbilstoši konkrētai situācijai
- D Tikuma identitāte.** Izpratne par sevi kā personu, kas ir stingri apņēmusies ievērot tikumus
- E Tikuma motivācija.** Spēcīga vēlme rīkoties saskaņā ar tikumiem
- F Tikuma spriestspēja.** Pareiza spriešana un pārdomāta rīcība saistībā ar tikumiem, ieskaitot situācijas, kurās tikumi saduras vai konfliktē
- G Tikumiska rīcība darbībā.** Pareizā veidā rīkoties pareizi

Tikumu pratība

Tikumu pratība ir noderīgs jēdziens, kas sastāv no trim savstarpēji saistītiem komponentiem:

- i. **Tikuma uztvere**
- ii. **Zināšanas un izpratne par tikumu**
- iii. **Tikuma spriestspēja**

Pirmais komponents ir vērsts uz tādu situāciju pamanīšanu, kurās nepieciešami pielietot tikumus. Otrais komponents ietver sarežģīta valodas lietojuma apguvi, iepazīstot ar tikumu saistītos jēdzienus. Tomēr zināšanas par tikumu vēl pašas par sevi ne vienmēr mainīs uzvedību. Trešais komponents saistās ar argumentētu spriedumu veidošanu, kas ietver spēju ņemt

vērā katras morālās situācijas specifiskās atšķirības.

Šim uzsvaram uz spriešanu ir jābūt reflektējošam, tādējādi paverot iespēju nostiprināt cilvēka ētisko identitāti, patstāvīgi pieņemot lēmumus. Piemēram, kāds bērns varētu iegūt zināmu kognitīvo izpratni par to, kādu tikumu būtu vēlami pielietot noteiktos apstākļos, bet vienlaikus viņš varētu nebūt spējīgs pārvērst šīs zināšanas, izpratni un spriestspēju atbilstošā tikumiskā darbībā. Nosa-
kot, vai bērnam piemīt tikumu pratība, nevajadzētu aprobežoties ar vienkāršiem rezultātiem, bet gan jāņem vērā visi trīs komponenti. Bērni ir jāpārlicina par tikumiskas rīcības morālo spēku. Skolām ir jānodrošina bērniem iespējas praktiski pielietot tikumus, kā arī jāveicina bagātīgs tikumu valodas lietojums un izpratne un spriešana par tikumiem.

TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANAS MĒRĶI

Skolām ir ierasts izstrādāt izglītības mērķus, un skolai, kas vēlas veicināt savu skolēnu tikumiska rakstura nostiprināšanu, savā misijas aprakstā būtu jāapliecina apņemšanās to darīt.

Katrai skolai jāapraksta tas, kādiem cilvēkiem tā vēlas palīdzēt attīstīties, un jāsigatavo skolēni dzīvei ārpus skolas. Skolām jāpievērš uzmanība sabiedrības pārmaiņām, ko rada tehnoloģiju

attīstība, piemēram, pievēršot uzmanību apdomības izkopšanai tiešsaistes vidē (*cyber-phronesis*). Filozofijai, kas ir pamatā viņu pieejai tikumiska rakstura audzināšanai, būtu jāietver skaidras ētiskas prasības skolēniem un skolotājiem un jārēķinās ar skolotājiem, lai ar savu priekšzīmi tie iedvesmotu skolēnus individuālo tikumu veidošanās procesā. Skolām jānodrošina skolēniem iespējas

ne tikai domāt un darīt, bet arī saprast, ko nozīmē būt un rīkoties kā nobriedušam, domājošam cilvēkam. Tām jāpalīdz

skolēniem sagatavoties dzīves pārbaudījumiem nevis tikai pārbaudes darbu pilnai dzīvei.

RAKSTURA TIKUMU IZKOPŠANAS VEIDI

Tikumiska rakstura attīstība – un tas, kā to veicināt ar izglītības palīdzību – ir jāsaprot, ņemot vērā morālās attīstības teoriju. Saskaņā ar neoaristotelisko skatījumu uz morālās attīstības psiholoģiju, kas ir šo Vadlīniju pamatā, ir vairāki ceļi, kā kļūt tikumīgam. Šie ceļi pēc iespējas vienkāršāk ir aprakstīti 1. pielikuma diagrammā “Neoaristoteliskais morālās attīstības modelis”.

Praktisks veids, kā izprast audzināšanas procesus un ar tiem saistītos pedagoģiskos un attīstības aspektus, kas saistīti ar tikumības attīstības veicināšanu, – veids, kas ir guvis plašu un pozitīvu atsaucību skolotāju vidū, – ir izmantot šādu tipoloģiju: “*netieši* apgūtais tikumiskais raksturs”, “*iemācītais* tikumiskais raksturs” un “*mērķtiecīgi* izkoptais tikumiskais raksturs”. Turpmāk pievienotajā “Tikumiskas audzināšanas metožu apkopojumā” ir iekļautas 70 tikumiska rakstura audzināšanas stratēģijas, kas aptver tikumiska rakstura gan “*netiešo* apgūšanu”, gan “*iemācīšanu*”, gan “*mērķtiecīgu* izkopšanu”.

Tikumiska rakstura attīstība sākas osmozes procesā, kad jaunieši pakāpeniski pārņem un internalizē reakcijas un

rīcības veidus, ko viņi redz sev apkārt – mājās, klasē, skolā, universitātē; un tas pats notiek ar profesionāliem viņu darbavietās. Šis process ir daļa no tā, ko mēs varētu dēvēt par netiešu tikumiska rakstura apgūšanu. Savukārt pētījumos ir parādīts, kā tikumus var iemācīt tieši tikumiskas audzināšanas, sociālās un pilsoniskās mācību jomas, veselības un fizisko aktivitāšu mācību jomas, reliģiskās audzināšanas, sociālās un emocionālās audzināšanas mācību stundās – vai arī jebkurā citā mācību priekšmetā. Tomēr papildus šīm divām metodēm tikumiska rakstura mērķtiecīga izkopšana ietver vēlmi izvērtēt un brīvi attīstīt savu tikumisko raksturu. Tas ietver tikumu izkopšanas pārdomāšanu un galu galā plānošanu un apņemšanos īstenot tikumiskas attīstības plānu, proti, apņemšanos dzīvot pilnvērtīgu dzīvi. Tikumiska rakstura mērķtiecīga izkopšana, visticamāk, sāksies tad, kad skolēns nobriedis, taču skolotājs par to var pastāstīt un šo procesu ievadīt jau agrāk. Izkoptais tikumiskais raksturs ir tieši saistīts ar Aristoteļa “praktiskās” gudrības jeb *phronesis* visaptverošo tikumu. *Phronesis* paredz, ka paši skolēni izstrādā vispārēju savas

personības uzplaukuma plānu, kas piešķir viņu dzīvei jēgu, un ka viņi autonomi cenšas šo attīstības plānu veiksmīgi īstenot. Aristotelis uzskatīja, ka tikumiem nav morālas vērtības pieaugušā cilvēkā, ja tos nemeklē un neizkopj patstāvīgi.

Tikumiskā raksturā balstīta skolas kultūra

Pētījumi skaidri pierāda – skolas, kurās tiek ievērotas vērtības, stāda augstas prasības, un tās gūst akadēmiskus, profesionālus un sociālus panākumus. Tās ir apņēmības pilnas veicināt savu skolēnu tikumiska rakstura attīstīšanos, nosaucot skolai svarīgākos tikumus, demonstrējot tos praksē un apņemoties turēties pie tiem, kā arī izkopjot jēgpilnas personiskās attiecības. Skolas vadības spēcīga un apņēmīga attieksme ir būtisks elements, lai skolās ieviestu tikumiska rakstura audzināšanu. Turklāt, tā kā skolas ētiskā kultūra veidojas no katra darbinieka tikumiska rakstura izpausmes, ir ļoti svarīgi, lai katrs skolas kopienas loceklis saprastu,

kas ir tikumisks raksturs. Tāpēc skolēniem un skolotājiem ir ne tikai jāapgūst rakstura tikumu nosaukumi un nozīmes, bet arī jāparāda tie skolas domāšanas veidā, attieksmē un darbībā.

Rakstura tikumi ir jānostiprina visur: spēļu laukumos, klasēs, gaitēņos, skolo-tāju un skolēnu savstarpējās attiecībās, sapulcēs, plakātos, skolas vadītāju vēstījumos un paziņojumos, pedagoģiskā personāla izglītošanā, kā arī attiecībās ar vecākiem un ģimenēm. Ārpussskolas pasākumos ļoti svarīgi ir rakstura tikumi, un tiem vajadzētu izpausties pozitīvās izjūtās un uzvedībā. Tikumiskas audzināšanas process nav tikai ideju apgūšana. Tā būtība ir veidot piederību kopienai un dzīvot tajā – jo skola kopā ar ģimeni ir viens no galvenajiem līdzekļiem, ar kuru palīdzību skolēni aug tikumībā. Skolu kopienām, kas veicina labu raksturu, raksturīga galvenā iezīme ir tā, ka pedagogi saprot, ka skolēnu piederības, personīgās izaugsmes un pašnoteikšanās pieredze ir pamatu pamats, lai skolēni attīstītu labu raksturu un apņemtos labi mācīties.

RAKSTURA TIKUMI VAR BŪT:

Netieši apgūti – pozitīvā skolas kopienā, attīstīšanās veicinošās attiecībās un vidē ar skaidru ētikas nostāju.

Iemācīti – mācību programmā, izmantojot konkrētas mācīšanas un mācīšanās stratēģijas, mācību aktivitātes un resursus.

Mērķtiecīgi izkopti – izmantojot izvēlētas pieredzes iespējas gan formālajā, gan neformālajā izglītībā.

Skolotāji kā tikumiska rakstura audzinātāji

Tikumiska rakstura audzināšana balstās uz to, kas skolā jau notiek. Vairums skolotāju uzskata skolēna tikumiska rakstura veidošanās sekmēšanu par būtisku viņu darba sastāvdaļu. Apsvērumi par tikumisku raksturu, par to, kāds vēlas būt skolēns, ir jāliek mācīšanas un audzināšanas pamatā. Tikumus, kurus skolēni apgūst pieredzes ceļā, sākotnēji apgūst vecāku un skolotāju vadībā, kuri kalpo kā piemēri un morālas dzīves paraugi.

Lai kļūtu par labu skolotāju, cilvēkam ir jābūt vai jākļūst par noteiktu personību – par cilvēku ar labu raksturu, kas ir arī piemērs tām vērtībām, ko viņš māca. Skolotāja tikumisks raksturs un iekšējā integritāte ir daudz būtiskāka nekā temperaments vai personiskais mācīšanas stils, un tas nav mazāk svarīgs nekā mācību satura zināšanas un mācīšanas metožu pārzināšana. Kāda priekšmeta mācīšana ar iekšēju integritāti nozīmē vairāk nekā tikai sniegt palīdzību skolēniem konkrēto zināšanu un prasmju apguvē. Laba mācīšana balstās skolas ētiskajā kultūrā un valodas lietojumā, kas ļauj publiski diskutēt par tikumiem skolas kopienā, lai labs raksturs caurstrāvo visu mācību priekšmetu apgūšanu un mācīšanos. Tā arī rāda paraugu, kā mērķtiecīgi tiekties pēc izcilības vai labumiem, kas piemīt attiecīgajam mācību priekšmetam: meistarības, mākslinieciskuma, rūpīgas spriešanas un izpētes, valodas skaistuma un spēka, kā arī

dziļas izpratnes, ko nodrošina konkrētie mācību priekšmeti. Šāda apņemšanās ir svarīga, lai skolēni apzinātos mācītā vērtību un iemācītos darīt labu un personiski nozīmīgu darbu.

Lai arī sabiedrībā veidojas arvien skaidrāks priekšstats, ka tikumiska rakstura audzināšana ir neizbēgama, skolotāji bieži sūdzas, ka viņi cieš no morālām šaubām un pašpārliecinātības trūkuma savā (neizbēgamajā) profesionālajā pozīcijā kā paraugi skolēniem un tikumiska rakstura audzinātāji. Lai gan viņu kā skolotāju atbildība ir īpaša šajā jomā, jāatzīmē, ka arī citu profesiju pārstāvji, tostarp juristi, tiesneši, veselības aprūpes darbinieki un sociālie darbinieki, informē par līdzīgu neviennozīmību un neuzticību sev savu pienākumu veikšanā. Atkārtoti empīriskie pētījumi liecina, ka skolotājiem ir grūti klasē runāt par ētiskiem jautājumiem. Lai gan daudziem skolotājiem ir izteikta interese par morālas audzināšanas jautājumiem, viņi ne vienmēr ir atbilstoši sagatavoti, lai kritiski reflektētu par morālajiem uzskatiem un niansētā, pedagogiski izsvērtā veidā tos nodotu saviem skolēniem. Patiesi, mūsdienu politikas diskurss ar savu amorālo, instrumentālo, uz kompetenci orientēto leksiku bieži vien, šķiet, izvairās no perspektīvām, kas ietver normatīvu redzējumu par cilvēku visas viņa dzīves kontekstā. Tas, ka trūkst skolotāju izglītības programmu ar vienotu pieeju tikumiskai audzināšanai, visticamāk, ir rezultāts pārāk šauram fokusam uz atzīmju iegūšanu un klases vadības prasmēm.

TIKUMISKAS AUDZINĀŠANAS METOŽU APKOPOJUMS

Sadaļā “Tikumiskas audzināšanas metožu apkopojums” ir sniegts visaptverošs pārskats par 70 tikumiska rakstura audzināšanas stratēģijām, kas ietver gan “netieši apgūtās”, gan “iemācītās”, gan “mērķtiecīgi izkoptās” tikumiskas audzināšanas stratēģijas, kuras skolas var apsvērt kā daļu no sava tikumiskās audzināšanas piedāvājuma.

Šis materiāls ir paredzēts gan skolām, kas jau ir sākušas, gan tām, kas vēl tikai plāno sākt tikumisko audzināšanu. Materiāla mērķis ir skaidrāk parādīt tikumiskas audzināšanas netiešos aspektus, kas bieži vien ir sastopami skolās, vienlaikus sniedzot ieteikumus par jaunām stratēģijām.

“Tikumiskas audzināšanas metožu apkopojumā” uzskaitītās stratēģijas ir visefektīvākās, ja tās mērķtiecīgi ierosina un īsteno skolas vadītāji. Rūpīgi plānotai un organizētai tikumiskai audzināšanai ir mērķtiecīgi jāveicina skolēnu tikumiska rakstura attīstīšanās. Šāda pieeja ļauj skolām atvēlēt laiku un vietu strukturētām tikumiskas audzināšanas iespējām.

“Tikumiskas audzināšanas metožu apkopojuma” mērķis ir parādīt, kā Vadlīnijas var ieviest praksē un, kas ir svarīgi, kā tikumiska audzināšana var kļūt par mērķtiecīgu, jēgpilnu un pārdomātu visas skolas darbības sastāvdaļu.

Netieši apgūtais tikumisks raksturs

Tikumisku raksturu var apgūt, pateicoties pozitīvai skolas kopienai, attīstīšanos veicinošām attiecībām un videi ar skaidru ētisko nostāju.

VIDE

Skolas vide, kas veicina tikumiska rakstura attīstīšanos.

- Aprūpēta, droša un labi veidota fiziskā vide veicina piederības izjūtu.
- Uz sadarbību vērsta, atbalstoša un mērķtiecīga mācību vide nodrošina līdzsvaru starp akadēmisko progresu un tikumiska rakstura attīstīšanos.
- Pozitīva garīgā, morālā, sociālā un kultūras vide mudina pedagogus un skolēnus sakņot savas personības attīstību savos personīgajos uzskatos un pasaules redzējumā.

VĪZIJA, ĒTIKA, KULTŪRA

Metodes un iniciatīvas, kas ļauj skolai veidot atšķirīgu pieeju tikumiska rakstura audzināšanai.

Skolu vadītāji

- Aicina skolas kopienas izvēlēties un definēt prioritārus tikumus, uz kuriem visiem būtu jātiecas.
- Izstrādā misijas formulējumu, kas apliecina šos prioritāros tikumus.

- Izveido visai skolai kopīgu tikumiskas audzināšanas valodu, veicinot konsekventu saziņu un pārdomas.
- Integrē tikumisko audzināšanu esošajā skolas politikā un stratēģiskajos plānos.
- Izveido tikumiskas audzināšanas politiku.
- Nosaka skaidras, ētiskas un morālas prasības skolas personālam un skolēniem, pamatojoties uz prioritārajiem tikumiem un skolas misijas formulējumu.
- Nodrošina vienlīdzību un iekļaušanos, lai demonstrētu apņemšanos īstenot tikumisku audzināšanu visiem.
- Darbinieku atlasē ņem vērā tikumiska rakstura apsvērumus.
- Ievada jaunus darbiniekus, lai katrs izprastu savu kā tikumiska rakstura audzinātāja lomu.
- Atzīst un izceļ labus tikumiska rakstura piemērus.

ATTIECĪBAS

Pozitīvas attiecības, ko veicina skolas vadītāji un kas atbalsta tikumiska rakstura veidošanos.

Skolēni

- Veido jēgpilnas un cieņpilnas attiecības ar skolas personālu.
- Attīsta pozitīvas attiecības starp vienaudžiem, piešķirot prioritāti līdzjutībai, draudzībai un uzticībai.

Personāls

- Izveido līdzjūtīgas un atbalstošas attiecības, kurās skolēni jūtas novērtēti.

- Veido uz uzticību balstītas un cieņpilnas attiecības ar kolēģiem, lai motivētu un atbalstītu cits citu.
- Veido uz sadarbību un atbalstu vērstas attiecības ar vecākiem, izmantojot pozitīvu saziņu.

Visa skola

- Uzrunā visu skolēnu ģimenes, lai iesaistītu tās skolas dzīvē.
- Piedalās pasākumos kopā ar vietējo kopienu, stiprinot piederības un atbildīgas pilsoniskās apziņas izjūtu.
- Izveido partnerattiecības ar citām izglītības iestādēm, tostarp citām skolām un universitātēm.

PERSONĀLS

Personāla loma tikumiska rakstura veidošanās atbalstīšanā.

Viss personāls

- Apzinās, ka viņi ir morāls paraugs, konsekventi rādot pozitīvu piemēru ar savu tikumisko raksturu.
- Izprot un atbalsta skolas tikumiskas audzināšanas pieeju.

Pedagogi

- Atzīst savu kā tikumiska rakstura audzinātāju lomu; veicina tikumiska rakstura veidošanos klasē un ārpus tās.
- Iesaistās iekšējā un ārējā profesionālajā pilnveidē tikumiskas audzināšanas jomā, identificējot iespējas prakses uzlabošanai.
- Atbalsta skolēnus, nodrošinot audzināšanas atbalstu un mentoringu, sniedzot viņiem padomus un atbalstu tikumiska rakstura pilnveidei.

- Izmanto pētījumus šajā jomā, lai novērtētu un uzlabotu savu praksi.

Vadības komanda

- Veicina un uztur visas skolas tikumiskas audzināšanas pieeju, sniedzot atbalstu personālam un skolēniem.
- Ieceļ, izglīto un atbalsta tikumiskas audzināšanas vadītāju.
- Koordinē iekšējās un ārējās mācības, pilnvarojot un stiprinot darbiniekus viņu tikumiska rakstura audzinātāju lomā.
- Izmanto atbilstošas metodes, lai novērtētu tikumiskas audzināšanas piedāvājumu.

Vadītāji

- Atbalsta un izaicina tikumiskas audzināšanas nodrošināšanu.

Iemācītais tikumisks raksturs

Tikumisko audzināšanu var īstenot mācību programmā, izmantojot dažādas mācīšanas un mācīšanās stratēģijas, aktivitātes un resursus.

IZGLĪTĪBAS PROGRAMMA

Pieeja, kā mācīt rakstura tikumus formālajā izglītībā, izmantojot skolas mācību programmu.

Tikumiska rakstura audzināšanu var īstenot, izmantojot:

- atsevišķu un individuāli izstrādātu mācību priekšmetu, kurā galvenā uzmanība tiek pievērsta tikumiska rakstura audzināšanai;
- esošos mācību priekšmetus, apzinot iespējas iekļaut tikumiska rakstura

attīstīšanās jautājumus mācību programmā;

- sociālo zinību, veselības un ekonomikas (vai citu priekšmetu) mācību stundās, izmantojot atbilstošas tēmas, lai mācītu par tikumisko raksturu;
- pilsonisko audzināšanu, veicinot tikumus, kas nepieciešami, lai būtu aktīvs un atbildīgs pilsonis;
- reliģijas mācību, izmantojot personīgos uzskatus un pasaules skatījumus, lai pētītu tikumisko raksturu;
- klases stundas, nodrošinot ikdienas platformu, lai apspriestu tikumiska rakstura veidošanās jautājumus;
- skolas sanāksmes, kurās visa skolas kopiena tiekas, lai apspriestu tikumisko audzināšanu, izmantojot kopīgu valodu.

MĀCĪŠANA UN MĀCĪŠANĀS

Stratēģijas, ko izmanto, lai iemācītu tikumisku raksturu klasē un ārpus tās.

- Uz diskusijām balstīta mācīšanās iesaista skolēnus morāles un ētikas jautājumos, izmantojot skolotāja virzītu un skolēnu vadītu mijiedarbību.
- Patstāvīga mācīšanās rosina skolēnus domāt kritiski un uzņemties atbildību par sava tikumiskā rakstura attīstību.
- Refleksīvā mācīšanās vedina skolēnus apdomāt savu tikumisko raksturu, izmantojot kritisku refleksiju.
- Mācīšanās, sadarbojoties ar citiem, ietver skolēnu sadarbību, veicinot komandas darbu un komunikāciju.
- Pētniecībā balstīta mācīšanās rosina zinātkāri, izaicinot skolēnus uzdot

atvērtus jautājumus un meklēt atbildes.

- Pieredzē balstīta mācīšanās piedāvā skolēniem iespēju būt aktīviem mācīšanās procesā, izmantojot daudzveidīgu tikumus veidojošu pieredzi.
- Tikumu pratība attīsta tikumisko uztveri, zināšanas un izpratni par tikumu un tikuma spriestspēju.

METODES UN RESURSI

Mācību līdzekļu piemēri, kurus var izmantot tikumiskajā audzināšanā.

Tikumiska rakstura audzināšanu var īstenot, izmantojot:

- stāstus, kuros galvenā uzmanība pievērsta morāles un ētikas sarežģījumiem;
- morālās dilemmas, mudinot skolēnus apspriest un pārdomāt situācijas, kurās nepieciešama ētiska reakcija;
- aktuālos notikumus, pārdomājot par tikumu klātbūtni vai trūkumu ziņu sižetos;
- morālos paraugus, kas iedvesmo skolēnus dzīvot tikumīgi;
- debates, kurās tiek apspriesti galvenie morāles un ētikas jautājumi;
- literatūru, tostarp dzeju un vēsturiskos stāstus;
- tematiskas dienas vai nedēļas, kas īpaši pievēršas rakstura tīkumiem;
- skolas ekskursijas, rosinot skolēnus iepazīt dažādus cilvēkus un vietas;
- sportu, attīstot tikumisku raksturu ar komandas un individuālo aktivitāšu palīdzību;

- mākslu, tostarp mūziku un vizuālo mākslu;
- teātri, mudinot skolēnus izprast citu cilvēku skatījumu;
- refleksijas dienasgrāmatas rakstīšanu, koncentrējoties uz skolēnu tikumiska rakstura attīstību.

Mērķtiecīgi izkoptais tikumisks raksturs

Tikumisku raksturu var izkopt, izmantojot izvēlētas pieredzes iespējas gan formālajā, gan neformālajā izglītībā.

PAPLAŠINĀŠANA

Pieredzes mācību laikā un ārpus skolas, kas paplašina skolēnu intereses, aizraušanos un redzesloku.

Skolu vadītāji

- Piedāvā iespējas skolēnu līderībai.
- Izveido daudzveidīgas un aktīvas ārpusstundu aktivitātes, nodrošinot visiem skolēniem piekļuvi plašam tīkmu veidojošas pieredzes klāstam.
- Plāno organizētus skolas pasākumus, kas ļauj skolēniem pielietot savu tīkumisko raksturu.
- Organizē mācību braucienus ar nakšņošanu uz dažādām vietām, kas sniedz izaicinošu pieredzi jaunā vidē.
- Uzaicina skolā dažādus iedvesmojošus vieslektorus, lai motivētu skolēnus attīstīt tīkumisku raksturu.
- Veicina ārējo nodarbību vadītāju iesaisti, palīdzot viņiem saskatīt

tikumiska rakstura audzināšanas iespējas savos pulciņos un aktivitātēs.

- Iedrošina skolēnus iesaistīties darba praksē vai mācekļībā, lai sagatavotos nākotnes nodarbinātībai.

SOCIĀLĀ DARBĪBA UN BRĪVPRĀTĪGAIS DARBS

Dalības pieredze kopienās, kas veicina pilsonisko līdzdalību skolā un ārpus tās.

Skolu vadītāji

- Piedāvā skolas vadītas sociālās darbības aktivitātes, kas veicina sociālo

apziņu, ļaujot skolēniem pozitīvi ietekmēt savu kopienu un pašiem sevi.

- Veicina kopienas vadītas sociālās darbības aktivitātes, mudinot skolēnus patstāvīgi iesaistīties.
- Iedrošina skolēnus apņemties veikt mērķtiecīgu brīvprātīgu darbu skolā un ārpus tās.
- Atzīst un atzīmē skolēnu līdzdalību sociālajā darbībā un brīvprātīgajā darbā.
- Sniedz skolēniem iespēju izzināt savu kā aktīvu pilsoņu lomu skolā, sabiedrībā un pasaulē.

“[...] Tikumiskas audzināšanas metožu apkopojuma mērķis ir parādīt, kā tikumiska audzināšana var kļūt par mērķtiecīgu, jēgpilnu un pārdomātu visas skolas darbības sastāvdaļu.”

TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANAS NOVĒRTĒŠANA

Skolām arvien vairāk tiek prasīts demonstrēt savu efektivitāti, taču ir ārkārtīgi grūti novērtēt indivīda tikumisko raksturu vai tikumiska rakstura audzināšanas pasākumu ietekmi. Tā kā tikumisks raksturs ir kompleksa parādība un tikumību ir īpaši grūti novērot praksē, nav iespējams vai pat nav vēlams censties apkopot individuālus tikumiska rakstura profilus, jo rezultāti var kļūt neproduktīvi no filozofiskā, psiholoģiskā un pedagoģiskā viedokļa. Tāpēc, cenšoties novērtēt tikumus holistiski, ir nepieciešama piesardzība un apdomība; jo īpaši ieteicams piesardzīgi izmantot pašnovērtējuma metodes. Lai gan nav vienkārša un neproblemātiska veida, kā “izmērit tikumisku raksturu”, ir iespējams novērtēt, kā attīstās katra tikuma komponente, kā minēts iepriekš. Piemēram, var izmantot dažādas metodes, lai novērtētu, no vienas puses, attīstību zināšanās un izpratnē par tikumiem, un, no otras puses, tikumisko emociju attīstību.

Būtisks jautājums, kas ir jārisina jau pašā sākumā – kas ir pamatots mērķis, lai novērtētu konkrēto tikumiska rakstura audzināšanas programmu? Pastāv trīs leģitīmi novērtēšanas mērķi tikumiska rakstura audzināšanas jomā. Pirmais ir novērtēt, kā skolas ētiskā kultūra sekmē tikumiska rakstura audzināšanu. Skolas var vērtēšanu veikt pašas vai organizēt

ārēju koleģiālu vērtējumu saskaņā ar kritērijiem, kas norāda uz labākās prakses piemēriem tikumiskajā audzināšanā. Šādi novērtējumi balstās uz skolotāju profesionālajām zināšanām un vērtējumu, un novērtējuma rezultātā izveidotā aina sniedz pierādījumus par skolas kopējām stiprajām un vājajām pusēm, tādējādi norādot, kur būtu jāvelta vairāk pūļu, resursu un laika.

Otrais novērtēšanas mērķis var būt novērtēt tikumiskas audzināšanas stratēģijas, darbības vai pieejas efektivitāti. Lai iegūtu pierādījumus par jaunas vai jau esošas tikumiskas audzināšanas stratēģijas vai darbības ietekmi, ar zināmiem panākumiem var izmantot dažādas metodes, tostarp aptaujas pirms un pēc intervences, novērojumus un intervijas ar skolotājiem un skolēniem. Ieteicams, lai šīs metodes būtu rūpīgi vērstas uz to, lai “izmērītu” tikai vienu vai divus tikuma komponentus, un būtu vēlams salīdzināt (“triangulēt”) datus, izmantojot vairāk nekā vienu pierādījumu avotu.

Trešais iespējamais mērķis ir pašrefleksija par “personīgo” tikumisko raksturu, ko veic paši skolēni. To mācību laikā var regulāri dokumentēt, piemēram, rakstot dienasgrāmatu. Šo procesu atbalstītu pierādījumi, kas iegūti no vienaudžiem, skolotājiem un vecākiem.

TIKUMISKA RAKSTURA AUDZINĀŠANAS PAMATPRINCIPI

- Tikumisks raksturs ir pamatu pamats – tas ir cilvēka un sabiedrības uzplaukuma pamats.
- Tikumisks raksturs ir audzināms, un tā attīstību var novērtēt holistiski.
- Laba izglītība ietver labu tikumisku audzināšanu.
- Tikumisks raksturs lielā mērā tiek netieši apgūts, redzot labus paraugus un pārņemot pozitīvas emocijas no apkārtējiem: tādēļ būtiska nozīme ir skolas vadības iesaistei un skolas kultūrai un ētikai.
- Skolas kultūra, ko kūrē apņēmīga vadība, kas dod iespēju skolēniem veidot pozitīvas attiecības un attīstīt kompetences un pašnoteikšanos, sekmē laba rakstura veidošanos.
- Arī tikumisks raksturs ir jāiemāca – tieša mācīšana par tikumiem sniedz loģisko pamatojumu, izteiksmes veidu un līdzekļus, kurus var izmantot tikumiska rakstura attīstīšanai gan skolā, gan ārpus tās.
- Tikumiska rakstura attīstīšanos vajadzētu veicināt sadarbībā ar vecākiem, ģimenēm, darba devējiem un citām sabiedriskām organizācijām.
- Tikumiska rakstura audzināšana ir taisnīguma jautājums, un katram bērnam ir tiesības uz tikumiska rakstura audzināšanu.
- Tikumiska rakstura attīstīšanās spēcina skolēnus un veicina brīvību.
- Labs raksturs apliecina gatavību mācīties no citiem.
- Labs raksturs veicina demokrātisku pilsoniskumu un patstāvīgu lēmumu pieņemšanu.

Galu galā, kā teica Aristotelis:

“[...] tas, ko mēs visvairāk vēlamies panākt, ir mūsu līdzpilsoņu noteikta tikumiska rakstura veidošanās, proti, tieksme uz tikumību un tikumīgu darbību veikšana.”

PĒCVĀRDS: PAR VADLĪNIJU AKADĒMISKO IZCELSMI

Jubilejas centra darbiniekiem bieži tiek uzdoti jautājumi par Vadlīniju izcelsmi. Acīmredzot tās nav radušās ne no kā vai intelektuālā vakuumā. To izveidošana bija Jubilejas centra apzināta lēmuma rezultāts, lai tā teorētiskais pamats būtu neoaristoteliskā tikumu ētika. Lai sasniegtu šo mērķi, autori gan tieši, gan netieši izmantoja vairākus avotus, smēloties antīkajā un mūsdienu morālajā filozofijā, kā arī mūsdienu tikumiskajā audzināšanā un morālajā psiholoģijā. Šajā īsajā pēcvārdā vai pat izvērstā literatūras sarakstā nebūtu iespējams atspoguļot visus avotus. Tāpēc ar dažām turpmāk minētajām norādēm pietiks.

Pirmkārt, visi sākotnējie Jubilejas centra vadošie darbinieki un citi, kas pievienojās tam pirmajos gados, jau bija veikuši pētījumus par šīm tēmām, piemēram:

- Džeimss Artūrs, Toms Harisons, Eidens Tomsons. *Mācīšanās mūža garumā*, 2005–2010 (James Arthur, Tom Harrison, Aidan Thompson. *Learning for Life*, 2005–2010).
- Džeimss Artūrs. *Izglītība ar tikumisku raksturu*, 2003 (James Arthur. *Education with Character*, 2003).
- Kristjans Kristjānsons. *Aristotelis, emocijas un izglītība*, 2007 (Kristján Kristjánsson. *Aristotle, Emotions and Education*, 2007).
- Endrjū Petersons. *Pilsoniskais republikānisms un pilsoniskā izglītība*, 2011

(Andrew Peterson. *Civic Republicanism and Civic Education*, 2011).

- Deivids Kārs. *Tikumības audzināšana*, 1991 (David Carr. *Educating the Virtues*, 1991).
- Rendals Karens. *Aristotelis par sabiedrības izglītības nepieciešamību*, 2000 (Randall Curren. *Aristotle on the Necessity of Public Education*, 2000).

Otrkārt, trīs no četriem *tikumiska rakstura pamatkomponentiem* (morālie, intelektuālie un pilsoniskie tikumi) ir tieši saistīti ar Aristoteli. Ir interesanti pavērot, kā dažādi tikumiska rakstura audzināšanas teorētiķi nolēma iekļaut “darbības tikumus” savā klasifikācijā, lielākoties neatkarīgi viens no otra un, šķiet, nedaudz atšķirīgu iemeslu dēļ (*Lickona and Davidson*, 2005; *Shields*, 2011; node-rīgu pārskatu sniedz *Arthur*, 2012; 2017).

Ārpus tikumiska rakstura audzināšanas jomas “darbības tikumi” bieži tiek nosaukti citādi, piemēram, “dzīvesgājuma tikumi” (*résumé virtues*) (*Brooks*, 2016).

Treškārt, Jubilejas centra idejas par morālo un pilsonisko tikumu nesaurājamo saikni nāk no paša Aristoteļa darbiem, jo īpaši no “Politikas” (*Politics*) un “Nikomaha ētikas” (*Nicomachean Ethics*) noslēguma nodaļām. Darbos, kas tapuši pirms Jubilejas centra, Dž. Artūrs (*Arthur*, 1999, 2003) rakstīja par tikumiska rakstura lomu pilsoniskumā, un

R. Karens (*Curren*, 2000) piedāvāja tikumiska rakstura īpašību balstītu izskaidrojumu par pilsoniskajiem tikumiem. Pēdējos gados Jubilejas centrs ir vairāk uzsvēris pilsoniskos tikumus un skaidri pievērsies pārmetumam, ka aristoteliskā tikumiska rakstura audzināšana ir kaut kādā veidā individuālistiska un anti-sociāla (*Peterson*, 2020; *Kristjánsson*, 2022). Jubilejas centrs ir arī ieviesis savu vienoto pilsoniskā un morālā jēdziena izpratni pašreizējās debatēs par sociālo taisnīgumu izglītībā (*Arthur, Kristjánsson and Vogler*, 2021).

Ceturtkārt, metodoloģija, kas ir Vadlīniju un arī Jubilejas centra pētniecības pamatā, ir naturālistiska aristoteliskā nozīmē, pieņemot, ka visai ētikas teorijai ir jābūt saistītai ar empīriskiem pētījumiem. Aristoteļa naturālisms mūsdienu akadēmiskajā vidē parasti tiek saprasts kā aicinājums veikt vairāk starpdisciplināru ētikas pētījumu un teorētiskās nostādnes pamatot ar sociālo zinātņu metodēm – gan kvantitatīvām, gan kvalitatīvām. Tas ir arī atgādinājums, ka nedrīkst paļauties tikai uz “gudro” cilvēku izpratni un paradumiem, bet arī uz “daudzu” izpratni un paradumiem. Jubilejas centrs pielieto Aristoteļa metodoloģiju, visvairāk balstoties uz metodēm, ko pats Aristotelis izmantoja “Nikomaha ētikā” un “Politikā”.

Piektkārt, ir pamatots iemesls apgalvot, ka uzplaukums (*eudaimonia*), nevis (labs) raksturs, ir tikumiska rakstura audzināšanas pamatjēdziens. Laba rakstura vērtība ir vispiemērotāk pamatojama ar tā ieguldījumu plaukstošajā dzīvē,

nevis otrādi. Lai gan Vadlīniju sākumā minētais uzplaukuma jēdziens ir balstīts uz šo aristotelisko koncepciju, tas ietver arī modernās koncepcijas elementus. Pēdējā laikā ir pieaugusi interese par objektīviem labklājības izskaidrojumiem, tostarp arī izglītības diskursā. Cilvēka uzplaukums mūsdienās plaši tiek uzskatīts par izglītības galveno un galīgo mērķi.

Sestkārt, aristoteliskā tikumiska rakstura audzināšana visvairāk atšķiras no visām pārējām ar to, ka tā uzsver *phronesis* kā intelektuālu visaptverošu tikumu, kas vada morālos un pilsoniskos tikumus. Jubilejas centra *phronesis* modeļa izcelsme ir sarežģīta. Acīmredzot Aristotelis diezgan daudz par *phronesis* lomu attiecībā pret morālajiem tikumiem saka “Nikomaha ētikā” un (mazākā mērā) attiecībā pret pilsoniskajiem tikumiem – “Politikā”. Pēdējās desmitgadēs filozofiskajās aprindās ir izveidojies “standarta aristoteliskais skatījums” uz to, kas ir *phronesis*. Apzinoties, ka šo skatījumu nav viegli izmantot skolas praksē, Jubilejas centrs ir mēģinājis to konkretizēt un operacionalizēt, tieši sasaistot un salīdzinot to ar morālās psiholoģijas zinātnisko literatūru par to, kas veido saikni starp morālām zināšanām un morālu rīcību, kā arī ar vispārīgo psiholoģijas zinātnes literatūru par (plašāku) gudrības jēdzienu (*Kristjánsson et al.*, 2021). Turklāt daži no Jubilejas centra modeļi identificētajiem *phronesis* komponentiem ir balstīti uz Jubilejas centra senāku konceptuālo darbu (un daži no tiem bija izstrādāti pirms centra tapšanas) par tādām jomām

kā tikumu spriestspēja, kas sīkāk aplūkoti citviet šajās Vadlīnijās.

Visbeidzot, jāatzīst, ka Aristoteļa tikumiska rakstura audzināšanas veids, uz kuras balstās Vadlīnijas, sākotnēji tika izstrādāts krietni, pirms tika veikti jebkādi zinātniski pētījumi par to, kā attīstās jaunieši. Jubilejas centrs ar nolūku attīstīt neoaristotelisko teoriju šajā saistībā 2017. gada Vadlīniju versijā izstrādāja “Neoaristotelisko morālas attīstības modeli”, balstoties gan uz paša Aristoteļa fragmentārajiem novērojumiem, gan mūsdienu pētījumiem. Attiecībā uz Aristoteļa novērojumiem, tie pieļauj radikāli atšķirīgas interpretācijas. Aristoteļa izklaidēto piezīmju pārvēršana vienotā “Neoaristoteliskajā morālas attīstības modeli” prasīja radošus pielāgojumus. Šajā procesā Jubilejas centru ietekmēja dažādu mūsdienu psihologu darbi (sk., piemēram, pārskatu *Fowers et al.*, 2021). Tomēr šis modelis joprojām ir provizorisks un apspriežams. 2017. gada versijā iekļautā un šeit kā pielikums saglabātā “Neoaristoteliskā morālas attīstības modeļa” izcelsme bija vērienīgs mēģinājums izstrādāt nedaudz spekulatīvu

versiju par to, kāds varētu izskatīties aristoteliskais modelis, tomēr ar zināmu katra elementa pamatojumu oriģinālajos tekstos. Lai gan modelis ir sastapies ar zināmu aristotelisko “pūrisma piekritēju” pretestību (kuri uztraucas par jebkādam atkāpēm no skaidriem teksta avotiem), iemesls, kāpēc tas ir saglabāts jaunajā, 2022. gadā atjauninātajā Vadlīniju versijā, ir tas, ka modelis ir guvis pozitīvas atsauksmes no praktiķiem, jo īpaši skolotājiem un koledžu līmeņa profesionālās ētikas pasniedzējiem, kuri apgalvo, ka tas lielā mērā sasaucas ar viņu pieredzi par skolēnu pašreizējo stāvokli un to, kas jādara, lai palīdzētu viņiem pāriet uz nākamo morālās attīstības trajektorijas posmu. Šajā ziņā modelis ir izrādījies pragmatiski vērtīgs.

Mēs ceram, ka iepriekš minētais ir nedaudz izskaidrojis Vadlīnijas lasītājiem, kā tās tika ietekmētas un kā tās “balstās uz milžu pleciem”, kuri pastāvēja pirms Jubilejas centra izveides. Tomēr galu galā šīs Vadlīnijas ir Jubilejas centra radīts darbs, un mēs, nevis Aristotelis vai citi neoaristotelisti, uzņemamies pilnu atbildību par to saturu un iespējamiem trūkumiem.

“[...] ir pamatots iemesls apgalvot, ka uzplaukums (*eudaimonia*), nevis (labs) raksturs, ir tikumiska rakstura audzināšanas pamatjēdziens. Laba rakstura vērtība ir vispiemērotāk pamatojama ar tā ieguldījumu plaukstošajā dzīvē, nevis otrādi [...]”.

1. PIELIKUMS. MORĀLĀS ATTĪSTĪBAS PSIHOLOĢIJA

Neoaristoteliskā morālās attīstības modeļa skaidrojums

Tikumiska rakstura attīstība – un tas, kā to veicināt ar izglītības palīdzību – ir jāsaprot, ņemot vērā morālās attīstības teoriju. Saskaņā ar neoaristotelisko skatījumu uz morālās attīstības psiholoģiju, kas ir šos Vadlīniju pamatā, ir vairāki ceļi,

kā kļūt tikumīgam. Šie ceļi pēc iespējas vienkāršāk ir aprakstīti 1. pielikuma diagrammā “Neoaristoteliskais morālās attīstības modelis”. Šis modelis uzsver agrīnās audzināšanas ģimenē nozīmi, lai gan tas neizslēdz agrīnā bērnībā izveidojušos negatīvo morālo iezīmju labošanu.

Atkarībā no tā, kādu morālo audzināšanu audzēkņi saņem, viņi varētu virzīties

uz priekšu pa ceļu, kurā labie ieradumi diezgan raiti veidojas un nostiprinās, kļūstot par autonomi un mērķtiecīgi iegūtiem un reflektīvi izvēlētiem tikumiem, kuri savukārt nodrošina audzēkņiem iekšēju motivāciju tikumiskai rīcībai. Vai arī viņiem var nākties iet pa apkārtceļu, kurā ir labi nodomi bet arī gribas vājums, un kurā tādēļ vajadzēs izmantot praktisku pieradināšanu, kas nodrošina viņiem nepieciešamo pašregulāciju, lai viņi vismaz ārēji motivēti rīkotos tikumīgi.

Precizāk sakot, modeļa augšējā trajektorija, ko mēs varētu nosaukt par plānu “A”, ir paredzēta tiem, kam ir paveicies, ka viņus ir audzinājuši labi cilvēki (kā morāli paraugi), un kuriem ir pietiekami daudz materiālo resursu. Šie laimīgie bērni ir visuzņēmīgākie morālā attīstībā. Viņi internalizē morālos ieradumus, atdarinot to, ko redz darām savus morālos paraugus, un iegūst zināšanas un izpratni par tikumiem, gan “netieši iegūstot” tikumisku raksturu, gan būdami “tieši iemācīti” par to. Iedvesmojošu mentoru vadīti, viņi pakāpeniski kļūst taisnīgi, darot taisnīgus darbus, drosmīgi, darot drosmīgus darbus, un tā tālāk. Vēlīnā pusaudža vecumā un agrīnā pieaugušo vecumā jaunieši pakāpeniski sāk attīstīt kritisko domāšanu un refleksiju un kritiski pārvērtē tās īpašības, kas viņiem sākotnēji tika ieaudzinātas, pakļaujot ieraduma ceļā apgūtos tikumus rūpīgai pārbaudei un pārskatīšanai.

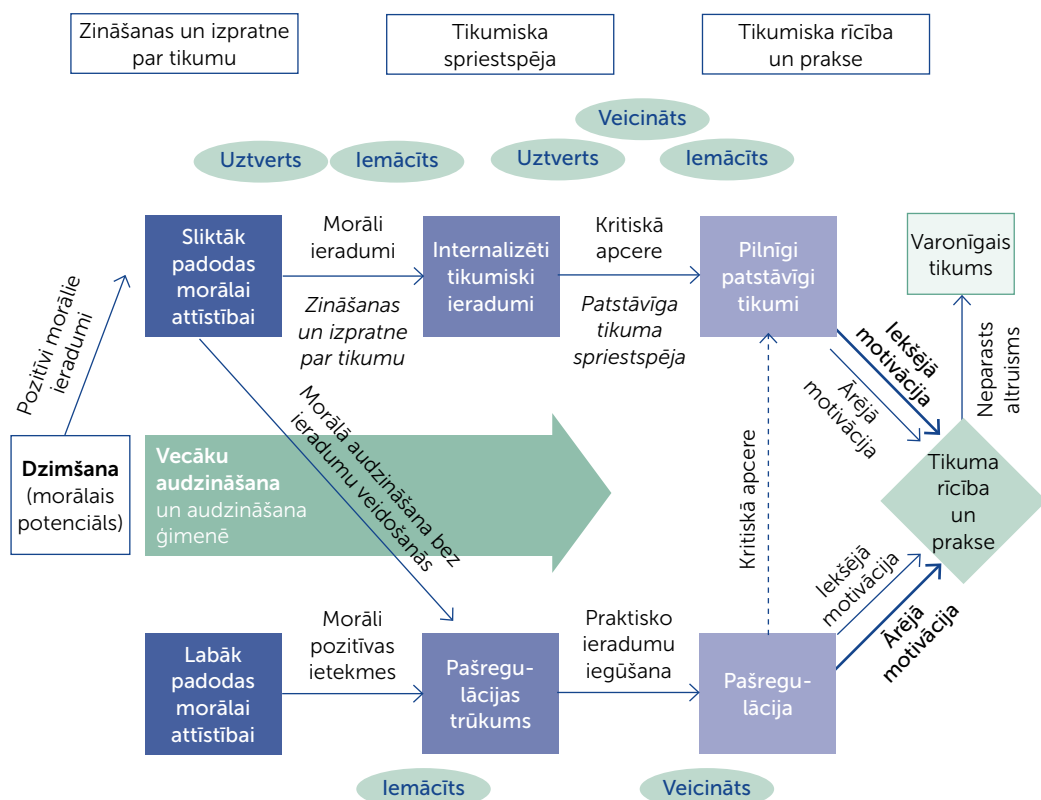
Tagad viņi ne tikai “netieši apgūst” un “iemācās”, bet arī “mērķtiecīgi izkopj” tikumus, un pāriet uz pilnīgas autonomas tikumības pakāpi, ko Aristotelis dēvē par *phronetiskais* (t. i., ko vada *phronesis* metakognitīvā spēja). Daži cilvēki – apveltīti ar neparastām personīgām īpašībām un/vai nonākuši neparastos sociālos apstākļos – virzīsies vēl tālāk, sasniedzot varonīga tikuma līmeni.

Modeļa zemākā trajektorija, ko mēs varētu nosaukt par plānu “B”, ir paredzēta tiem, kam ir mazāk paveicies, kuri audzināti jauktākos morālos apstākļos un tādējādi sākotnēji ir mazāk uzņēmīgi tikumiska rakstura attīstībā. Ņemot vērā to, ka viņu vidē joprojām būs sastopami morālie paraugi, kurus viņi var atdarināt – pat ja tie būs ārpus viņu tuvākās ģimenes –, viņiem veidosies priekšstats par to, kas skaitās labs. Tomēr, tā kā šis priekšstats tiek nostiprināts nevienmērīgi, izmantojot “netiešas apgūšanas” vai “iemācīšanas” metodes, šiem bērniem trūkst pašregulācijas. Caur praktisku pieradināšanu – vai nu draugu/mentorū motivēti, vai arī pašu pašrefleksijas spēju vadīti – ievērojama cilvēku grupa virzās uz morāli labi attīstītu pašregulāciju; un tas ir nozīmīgs morāls sasniegums. Tomēr dažiem no pašregulētiem cilvēkiem var patiešām izdoties pakāpties līdz pilnīgas tikumības līmenim (augšējais plāna “A” ceļš), jo īpaši tad, ja viņiem ir paveicies būt kopā ar tuviem draugiem, kuri jau atrodas šajā līmenī.

Svarīgākā atziņa, kas gūstama no šī modeļa, ir tā, ka tikumiska rakstura audzinātājiem nekad nevajadzētu atmet cerību, ka atsevišķam skolēnam var palīdzēt ceļā uz pilnīgu patstāvīgu tikumību. Nav divu cilvēku, kas virzītos uz tikumību pilnīgi vienādā veidā un ar pilnīgi

vienādu ātrumu. Tāpēc visos pasākumos tikumiska rakstura audzināšanas jomā ir jāņem vērā kontekstuālās un individuālās atšķirības un jāmeklē praktiski risinājumi, kas būtu piemēroti katrai atsevišķai skolai, klasei vai skolēnam.

NEOARISTOTELISKAIS MORĀLĀS ATTĪSTĪBAS MODELIS

ATSAUCES UN PAPILDU LITERATŪRA

- Arthur, J. (1999) *Schools and Community: The Communitarian Agenda in Education*, London: Falmer Press.
- Arthur, J. (2004) *Education with Character: The Moral Economy of Schooling*, London: RoutledgeFalmer.
- Arthur, J. (2019) *The Formation of Character in Education: From Aristotle to the 21st Century*, London: Routledge.
- Arthur, J. and Kristjánsson, K. (2022) *Some Clarifications on "Character Sought" as an Essential Part of Character Education*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/insight-series/Insight_40_Character_Sought.pdf [Accessed: 18 July 2022]
- Arthur, J., Kristjánsson, K. and Vogler, C. (2021) 'Seeking the Common Good in Education through a Positive Conception of Social Justice', *British Journal of Educational Studies*, vol. 69, no. 1, pp. 101–117.
- Arthur, J., Pollard, M. and O'Leary, C. (2022) *Teaching Character Education: What Works Research Report*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/Research%20Reports/TeachingCharacterEducation_WhatWorks_ResearchReport.pdf [Accessed: 18 July 2022]
- Arthur, J., Kristjánsson, K., Cooke, S., Brown, E. and Carr, D. (2015) *The Good Teacher: Understanding Virtues in Practice. Research Report*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/Research%20Reports/The_Good_Teacher_Understanding_Virtues_in_Practice.pdf [Accessed: 18 July 2022]
- Arthur, J., Kristjánsson, K., Harrison, T., Sanders, W. and Wright, D. (2016) *Teaching Character and Virtue in Schools*, London: Routledge.
- Baehr, J. (2012) 'Educating for Intellectual Virtues: A Fourth Option in Character Education', In: *Character and Public Policy: Educating for an Ethical Life: The First Annual Conference of the Jubilee Centre for Character and Virtues*, Birmingham, 14–15 December, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/conference-papers/Baehr.pdf> [Accessed: 18 July 2022]
- Baehr, J. (2017) Introduction: Applying Virtue Epistemology to Education, in Baehr, J. (ed.) *Intellectual Virtues and Education: Essays in Applied Virtue Epistemology*, New York: Routledge, pp. 1–16.
- Brooks, D. (2015) *The Road to Character*, London: Penguin.
- Carr, D. (1991) *Educating the Virtues: Essays on the Philosophical Psychology of Moral Development and Education*, London: Routledge.
- Curren, R. (2000) *Aristotle on the Necessity of Public Education*, Lanham, MA: Rowman & Littlefield.
- Damon, W. (2004) *The Path to Purpose: How Young People Find Their Calling in Life*, New York: Simon & Schuster.
- Flanagan, O. (1991) *Varieties of Moral Personality: Ethics and Psychological Realism*, Harvard, MA: Harvard University Press.
- Fowers, B. J., Carroll, J. S., Leonhardt, N. D., and Cokelet, B. (2021) 'The Emerging Science of Virtue', *Perspectives on Psychological Science*, vol. 16, no. 1, pp. 118–147.

- Fullard, M. and Watts, P. (2020) *Leading Character Education in Schools: An Online CPD Programme*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/Research%20Reports/CPD_Report.pdf [Accessed: 18 July 2022]
- Harrison, T. (2021) *Positive Education: The Geelong Grammar School Journey*, London: Routledge.
- Harrison, T. (2021) *THRIVE: How to Cultivate Character so Your Children Can Flourish Online*, London: Routledge.
- Harrison, T., Arthur, J. and Burn, E. (2016) *Character Education Evaluation Handbook for Schools*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/1721/character-education/character-resources/evaluation-handbook-for-schools> [Accessed: 18 July 2022]
- Jubilee Centre for Character and Virtues (2015) *Statement on Teacher Education and Character Education*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/character-education/Statement_on_Teacher_Education_and_Character_Education.pdf [Accessed: 18 July 2022]
- Kristjánsson, K. (2007) *Aristotle, Emotions, and Education*, London: Ashgate/Routledge.
- Kristjánsson, K. (2015) *Aristotelian Character Education*, London: Routledge.
- Kristjánsson, K. (2020) *Flourishing as the Aim of Education: A Neo-Aristotelian View*, London: Routledge.
- Kristjánsson, K. (2022) 'The Primacy of Civic Virtue in Aristotle's Politics and its Educational Implications', *History of Political Thought*, in press.
- Kristjánsson, K., Fowers, B., Darnell, C. and Pollard, D. (2021) 'Phronesis (Practical Wisdom) as a Type of Contextual Integrative Thinking', *Review of General Psychology*, vol. 25, no. 3, pp. 239–257.
- Lickona, T. and Davidson, M. (2005) *Smart and Good High Schools*, Washington, D.C., Character Education Partnership.
- Peterson, A. (2011) *Civic Republicanism and Civic Education: The Education of Citizens*, London: Palgrave.
- Peterson, A. (2020) 'Character Education, the Individual and the Political', *Journal of Moral Education*, vol. 49, no. 2, pp. 243–157.
- Peterson, A. and Arthur, J. (2020) *Ethics and the Good Teacher: Character in the Professional Domain*, London: Routledge.
- Peterson, A. and Arthur, J. (2022) *Viewing Social Emotional Learning through a Character Education Lens*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/insight-series/APJA_SocialEmotionalLearning.pdf [Accessed: 18 July 2022]
- Shields, D. (2011) 'Character as the Aim of Education', *Phi Delta Kappan*, vol. 92, no. 8, pp. 48–53.
- Thompson, A. (2002) *Character and Virtue: 10 Years of the Jubilee Centre*, Exeter: Imprint Academic.
- Watts, P., Fullard, M. and Peterson, A. (2021) *Understanding Character Education: Approaches, Applications and Issues*, London: Open University Press.
- Wright, J., Warren, M. and Snow, N. (2021) *Understanding Virtue: Theory and Measurement*, Oxford: Oxford University Press.

JUBILEJAS CENTRA MĀCĪBU RESURSI

- Arthur, J., Pollard, M. and O'Leary, C. (2022) *The Character Teaching Inventory*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: https://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/character-education/CharacterTeachingInventoryPoster_Final.pdf [Accessed: 18 July 2022]
- Arthur, J., Harrison, T., Carr, D., Kristjánsson, K. and Davison, I. (2014) *The Knightly Virtues*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/464/character-education/teacher-resource/the-knightly-virtues> [Accessed: 18 July 2022]
- Arthur, J., Harrison, T., Kristjánsson, K., Davison, I., Hayes, D. and Higgins, J. (2014) *My Character*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/653/character-education/teacher-resources/my-character> [Accessed: 18 July 2022]
- Arthur, J., Thompson, A., Kristjánsson, K., Moller, F., Ward, J. and Papanastasiou, E. (2017) *Flourishing from the Margins*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/1765/character-education/teacher-resource/flourishing-from-the-margins> [Accessed: 18 July 2022]
- Harrison, T., Arthur, J. and Burn, E. (2016) *Character Education: Evaluation Handbook for Schools*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/1721/character-education/character-resources/evaluation-handbook-for-schools> [Accessed: 18 July 2022]
- Harrison, T., Bawden, M. and Rogerson, L. (2014) *Teaching Character Through Subjects: Educating the Virtues through and within 14 Secondary Subjects*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/676/character-education/teacher-resource/teaching-character-through-subjects> [Accessed: 18 July 2022]
- Harrison, T. and Polizzi, G. (2022) *Cultivating Cyber-Phronesis*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/2980/character-education/teacher-resource/cultivating-cyber-phronesis> [Accessed: 18 July 2022]
- Jubilee Centre for Character and Virtues (2016) *Teaching Character through the Primary Curriculum*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/1764/character-education/teacher-resource/teaching-character-primary-curriculum> [Accessed: 18 July 2022]
- Jubilee Centre for Character and Virtues (2017) *Virtue, Vice and Verse*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/1772/character-education> [Accessed: 18 July 2022]
- Jubilee Centre for Character and Virtues (2018) *Teacher Education Resources*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/1842/character-education-resources/teacher-education-resources> [Accessed: 18 July 2022]

Jubilee Centre for Character and Virtues (2019) *Leading Character Education in Schools: An Online CPD Programme*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/2700/character-education/online-guides/leading-character-education> [Accessed: 18 July 2022]

Jubilee Centre for Character and Virtues (2019) *The Character Curriculum*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/2708/character-education/character-resources/the-character-curriculum> [Accessed: 18 July 2022]

Jubilee Centre for Character and Virtues (2020) *Character Matters*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/2908/character-education/teacher-resources/character-matters> [Accessed: 18 July 2022]

Jubilee Centre for Character and Virtues (2020) *Read Grow Go*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/2940/>

character-education/teacher-resources/read-grow-go [Accessed: 18 July 2022]

Kristjánsson, K., Gulliford, L., Arthur, J. and Moller, F. (2017) *Gratitude and Compassion in the Classroom*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/2630/character-education/teacher-resources/gratitude-and-compassion> [Accessed: 18 July 2022]

Smith, G. (2015) *Character Education: A Taught Course for 4–11 Year Olds*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/1646/character-education/teacher-resources/midlands-character-education/primary-programme-of-study> [Accessed: 18 July 2022]

Wright, D., Morris, I. and Bawden, M. (2015) *Character Education: A Taught Course for 11–16 Year Olds*, Birmingham: University of Birmingham, Jubilee Centre for Character and Virtues. [Online]. Available at: <https://www.jubileecentre.ac.uk/1646/character-education/teacher-resources/secondary-programme-of-study> [Accessed: 18 July 2022]

Šis projekts tika īstenots, pateicoties Džona Templtona dibinājuma (*John Templeton Foundation*) dotācijai.

Tikumiska rakstura audzināšanas vadlīnijas un metožu apkopojums ir balstīts uz pētījumiem, ko veica Jubilejas tikumiska rakstura centrs, kas ir daļa no Birmingemas Universitātes Izglītības skolas.

Lai uzzinātu vairāk par vadlīnijām un metožu apkopojumu, aplūkotu publicētos pētījumus un resursus vai iesaistītos Jubilejas centra darbā, lūdzu, apmeklējiet šo vietni: www.jubileecentre.ac.uk

BIRMINGEMAS UNIVERSITĀTE
(UNIVERSITY OF BIRMINGHAM)
JUBILEJAS TIKUMISKA RAKSTURA
CENTRS (THE JUBILEE CENTRE FOR
CHARACTER & VIRTUES) 10. jubilejas gads

Granta projektu “Tikumiska izaugsme draudzības sekmēšanai:
Dziļas draudzības un morālās attīstības mijiedarbības teorētiska izpēte”
Nr. LU-BA-ZG-2024/1-0028 finansē Atveseļošanas un noturības mehānisma atbalstīts
projekts “Latvijas Universitātes iekšēja un ārēja konsolidācija”
(Nr. 5.2.1.1.i.o/2/24/I/CFLA/007).

Finansē
Eiropas Savienība
NextGenerationEU

Nacionālais
attīstības plāns

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Projekta vadītājs:

Manuels Hoakins Fernandess-Gonsaless

manuel.fernandezs@lu.lv

Foto: *shutterstock.com*

Tulkošanu nodrošinājis SIA “Skrivanek Baltic”. Tekstus no spāņu valodas tulkojusi
Veronika Fedotova. Tekstus no angļu valodas tulkojušas Paula Auzāne un Vineta Plūmīte.

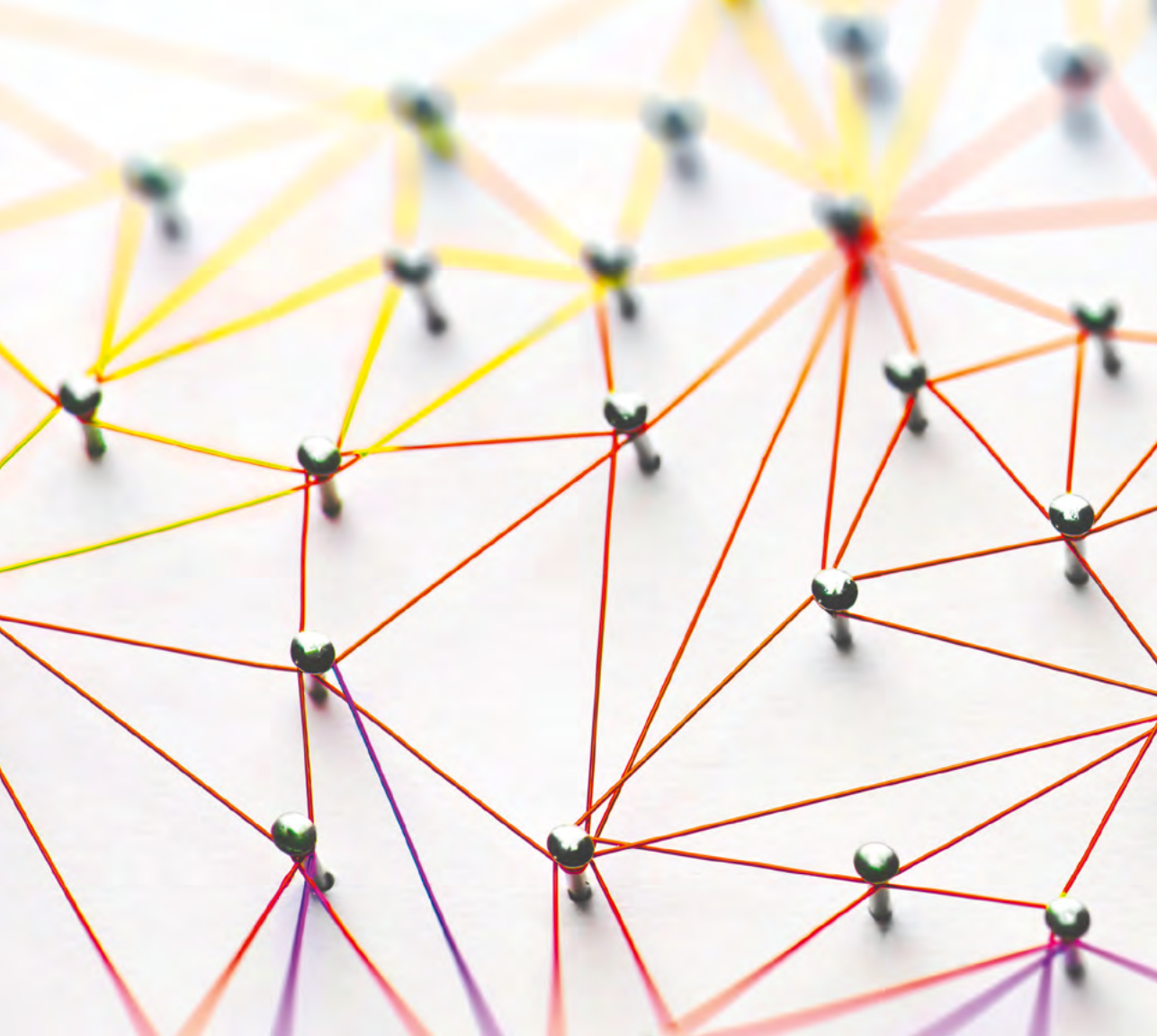
Korektore Ilze Jansone

Vāka un iekšlapu dizainu veidojusi un maketējusi Baiba Lazdiņa

© Baiba Lazdiņa, dizains, 2026

© Latvijas Universitāte, 2026

ISBN 978-9934-36-538-6

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

gramatas.lu.lv

ISBN 978-9934-36-538-6

